

Kuyular

MUSTAFA CANSIZ

Ardıçtandır kuyuların kovası / Suyu koyuvermiyor kızın cavır anası." Bu bir Teke yöresi türküsü. Hamit Çine'den derlenmiş. Kovalı, bakraçlı, tulumbalı, çıkırlı, serenli kuyular anılarda kaldı. Eskiden bozkırda, ovada, kervan ve göç yollarında, belirli aralıklarla kuyular vardı. Gelip geçenler, çobanlar, buralardan suyunu içer, pek makbule geçerdi. Susuz değilken bile içilmeliydi. Bir dahaki kuyuya varıncaya değin su bulunmazdı. Bu kuyular ne zaman kazılmış, kim kazmış bilinmezdi. Hayır için; gelen geçen, kuş kurt, börtü böcek su içsin diye kuyu kazdıran bu kimseler, ne muhterem adamlarmış. Kimdir, kimin nesi, kimlerin atasıdır bilinmez; suyundan içenler, hayır duası eder, "Kazanın, kazdıranın, temizleyenin ruhuna varsın." derdi. Kuyuların bir de kovası vardı; yanı başındaki ağaca asılırdı. Kuyu ormanlık yerde ise en yakındaki çalının içine sokulurdu, nerede olabileceğini herkes kestirebilirdi. Kova dediğimiz tenekeden değersiz bir şey. Değersiz ama işlevi büyük... Suyu onunla ulaşılır, kovası olmayan kuyunun suyu içilemezdi; derindeki suyu ulaşmak için ille de kova gerekirdi. Kuyuların derinliği beş on "kulaç" gelir, bazıları daha derin olabilirdi. Suları güneş görmez, dinlenmiş suydur. İçimi güzel ve soğuktu. Yolcular, çobanlar, tarlalarda çalışanlar, ondan içer; mal maşat, kedi köpek, börtü böcek, kuş kurt; arı, karınca, kelebek; bütün mahlukat, ondan sulanırdı.

Devir değişti. Yeni yollar yapıldı. Eski yollar, yolaklar, patikalar kullanılmaz oldu, kapandı. Sürüleriyle yaylaya göçen yok. Tarlalarda koyun güden, sığır otlatan yok. Kuyular sapada kaldı. Terk edildi. Doldu. Dolduruldu. Gelen giden, suyundan içen, teknesine bir kova su döken yok. Teknesi çürümüş. Kovası yok... Birçoğu taş toprakla, çer çöp, gazal yaprakla dolmuş. Şehirdekilerin yerlerine ise apartmanlar dikilmiş.

Köylüler, çevresinde yaşayanlar, imece usulü bir araya gelseler, arda kalan son kuyuları, temizleyip suyunu içilir duruma getirselers, eski günlerin hatırına, ne iyi olur. Çoluk çocuk için tehlike teşkil etmeyecek biçimde ağızlarına bir de

sağlam kapak yapılırsa, içine börtü böcek, gazal yaprak düşmese, suyu temiz kalsa yapılan iş tam olur. Ataların, o günleri yaşayanların, suyundan içenlerin ruhu şad olur. Bundan âlâ hayır var mı? Hayır sahiplerine duyurulur.

Eskiden her evin, obanın, yurdun, mahallenin ayrı bir kuyusu vardı. Genellikle yol üzerindeydi. Sapa yerde olsa da yol yanından geçirdi. Başında bir ağaç... Dikmesen de biterdi. Ya bir incir ağacıydı bu ya bir dut. Gövdesinde bir hayvan kemiği; suyu kurumasin, bereketli olsun diye asılmış. Dalında bir kova; ipi kıldan ya da kendirden... Önünde bir tekne; taştan ya da ağaçtan. İçmek için bir kova su çeken, artanı tekneye dökerdi. Börtü böcek, kuş kurt hakkı için. Herkesin uyduğu güzel bir davranıştı bu. Kuyular aynı zamanda insanların karşılaşma yeriydi. Gelen geçen, konu komşu, hısım akraba, bildik bilmedik, tanıdık tanımadık, eş dost yavuklu, kuyu başında karşılaşır, laflardı...

Köylerde kuyular evden uzakçaydı. Boş kaplarla, tıngır mıngır suya gidilir, ağzı geniş bir helkeyle kuyudan su çekilir, kaplar doldurulur, eve taşınırdı. Suyun bir damlası bile telef edilmezdi. Taşıma su tez biterdi. Bitince gene gidilir gene getirilirdi. Dökmeden, ılıtmadan, çabucak getirilirdi. Ev işlerinin en zoru buydu. Kuyudan su taşımak; elde ya da omuzda... Ha bire taşı dur gayrı... Kuyudan helkeyle ya da kovayla çekilen sular, irili ufaklı kaplara doldurulur evin yolu tutulurdu. Ne kadınlar vardı; başkası huniyle bile katmakta zorlanırken ağzı dar testilere suyu; onlar, yukardan, ip gibi akıtır, bir damlasını dahi dışarı taşırmadan, telef etmeden, testiye doldururdu. Maharet buydu. Ne kadınlar vardı...

Eski hayatımızda kuyuculuk bir zanaattı. Zor bir zanaat. Bazı meslekler gibi o da tarihe karıştı. Bu iş için tecrübe, güç kuvvet, dayanıklılık gerekirdi. Öyle her önüne gelen kuyu kazamazdı. Kazsa da boşa, suyu bulamazdı. Kazmanın yanında bir de suyun nerde olduğunu kestirecektin. Bunun için akıl yürütebilecek kadar bilgi birikimi, deneyim gerekirdi. Kuyunun kazması haftalar, aylar sürer, su çıkıncaya ya da sert bir kaya katmanına ulaşıncaya değin çalışılırdı. Beş boy, on boy... Bazen daha fazla. Kuyu kazılırken belirli bir derinliğe ulaşıncaya "kıncırak" kurulur. Bunun için kuyunun karşılıklı iki yanına iki çakal kazık çakılır. Üstüne yuvarlak sağlam bir ağaç uzatılır. Ağacın iki tarafı delinir. Deliklere ağacı döndürmek için ikisi bir yana ikisi bir yana dört kazık geçirilir. Çatallar yağlanır. Kaymasın diye çatalın üstüne bir ağaç çakılır. Önceden hazırlanan tekneye sağlam bir ip bağlanır. İpin bir da ucu "kıncırak" ağcına tutturulur. Aşağıda iki kişi, biri kazarken biri çıkan taşı,

toprağı, çakılı, kumu, kili, mili, kürekle tekneye doldurur. Yukardan iki kişi bir çeşit çıkırık olan “gıncırak” ağacını döndürerek çıkan malzemeyi çeker. Dolu teknenin ağırlıyla dönen yağlı ağaç “gıcır gıcır” ses çıkarır, bu çıkırığa “gıncırak” denmesinin nedeni budur.

Kuyu kazma işi günlerce sürerdi. Suyu ulaşılmca, çalışanları bir sevinç bir heyecan kaplardı. Kuyuculuğun en güzel yanı buydu. İşte o an bütün çabalara değer, yorgunluk çıkar giderdi. Kurban kesilir, lokum dağıtırdı. Bazen de hayal kırıklığına uğranırdı. Günlerce kazılır sonunda gelinen yer, sert bir kaya katmanı olurdu. Bundan öte bir santim gidilemezdi. Tam takır kuru bakır. Su yok. Kuyuculuğun can sıkıcı yanı buydu. Yediğin içtiğin, “kan emeklerin” boşa giderdi.

Her yörede, her köyde, herkesin bildiği, suyunu kana kana içtiği, ünlü kuyular vardı. Ünlüleri, sularının soğukluğundan ve içiminin hafifliğinden gelirdi. Buzdolabı ne yok. İçi yananlar, hastalar, oruçlular, yaşlılar, “soğuk kuyudan bi testi su getiriveren olsa” diye bekleyirdi.

Kuyular, eski hayatımızda atalarımızın yaşam kaynağıydı. Bazı yörelerde kuyulu; köy, kasaba, mahalle adları vardır. O günlerden hatıra. Üç Kuyular, Beş Kuyular, Yedi Kuyular, Serin Kuyu, Derin Kuyu, Soğuk Kuyu... Bunlardan bazıları. Eski kültürümüzün, kuyulu günlerin izini taşıyorlar.

Kuyu deyince, kırsalda doğup büyüyenler, o günleri yaşayanlar, şöyle bir durup düşünür... İçleri serinler, dalar giderler eski günlere doğru. Şimdi artık ne kuyu kaldı ne kuyucu ne de suyundan bir tas içen. ... Üç beş tane kaldıysa da geriye, onların da bakımları yapılmıyor; kör kuyulara döndüler; ilgisizlikten suları çekildi Kirlendi, kirletildi. Başındaki ağaçlar kesildi. Değişen hayat tarzıyla sahneden çekilip tarih oldular, Türkülerde yaşıyor. Bu da bir Erzincan türküsü, Hüseyin Engin’den derlenmiş: “Kuyudan su çekerler güğümünen / Kızı da gelin ederler düğününen...”